

Slight Gender Difference in the Noun form Between Bahdeeni and Hawrami

Kawan Ismale Khaleel¹, Sanya Jabar Abuzeid², Dilbreen Abdullah Ali³

Zakho University kurdish department

DOI: <https://doi.org/10.31918/twejer.2583.21>

Published:1/12/2025

Abstract

Gender is generally related to the biology of animals (male, female), but in language it is related to nouns and pronouns. It is a linguistic system, but not all languages have this characteristic. Kurdish is one of those languages where the grammatical inflection (male, female) comes with the names of animals and non-animals as a grammatical sign. Gender comparison in the structure of simple noun phrases in Kurdish is an important and influential issue at the syntactic level, because gender appears in grammar as a symbol with noun structures, in some cases a grammatical relationship between noun structures. Regarding the appearance of gender and gender types (male, female) in the structure of the simple noun node, the denominator is often the head and sometimes the determiner decides on the use of the gender. By identifying and classifying the node, this becomes a syntactic feature of the language. This research is conducted according to the method of analytical praise and the importance of this research is that Bahdini and Hawrami are among the subdialects of Kurdish language, which use grammatical gender as a syntactic feature in the structure of the noun phrase of both dialects. It is significant and effective in any grammatical situation. The main objective of this research is to determine the similarities and differences of gender and the possibility of changing the form and place of these signs in different situations of the expanded simple name structure. Is there more than one form? Which category and grammatical characteristics of a sentence have the most influence on the type of gender (male, female) in the sentence?

Keyword: gender, situation, phrase, Bahdini, Hawrami.

هه‌قبرکرنا نفشی د پیکهاتا گرییا ناڤیا سادها گۆهرا به‌هدینی و هه‌ورامیدا

پ.ه.د.کاوان أسماعیل خلیل¹، پ.ه.د.سانیا جبار عبوزید²، پ.ه.د.دلبرین عبدالله علی³

kawanismale@gmail.com, Sanya.abuzeid@uoz.edu.krd,

dilbreen.ali@uoz.edu.krd

¹پشکا زمانی کوردی، کۆلیژا په‌روه‌دا بنیات، زانکۆیا زاخۆ.

²پشکا زمانی کوردی، کۆلیژا زانستین مروّقیه‌تی، زانکۆیا زاخۆ.

³پشکا زمانی کوردی، کۆلیژا په‌روه‌دا بنیات، زانکۆیا زاخۆ.

پوخته:

نفش ب شیوه‌یه‌کی گشتی ب بایۆلۆجیا گیاندارین (نێر و می) ڤه‌ یا گریډایه، به‌لی د زمانیدا ب جهنّاف و ناڤانڤه‌ یا گریډایه، سیستهمه‌کی زمانییه، به‌لی ئەڤ تایبه‌تمه‌ندییه هه‌می زمانان نینه. زمانی کوردی ئیک ژ ئەوان زمانانه، کو نفشی پێزمانی (نێرین، مێین) ژبلی زاری ناڤه‌راست و خواروو ل گهل ناڤین گیاندار و بیگیانانژی ب شیوه‌یی نیشانه‌یه‌کا پێزمانی ده‌یت.

هه‌قبرکرنا نفشی د پیکهاتا گرییا ناڤیا سادها زمانی کوردیدا بابه‌ته‌کی گرنگ و کاریگه‌ره د ئاستی رسته‌سازییدا، چونکی نفش د پێزمانیدا ب شیوه‌یی نیشانه‌یه‌کی ل گهل پیکهاتین گرییدا ده‌رکه‌ڤیت، د هنده‌ک باراندا په‌یوه‌ندییه‌کا پێزمانی د ناڤه‌را پیکهاتین گرییدا په‌یداکه‌ت و د هنده‌ک بارین دیدا دبیته پیکهاتین گرییی، سه‌باره‌ت ب ده‌رکه‌ڤتن نفشی و جوړی نفشی (نێرین، مێین) د پیکهاته‌یا گرییا ناڤیا سادها به‌هراپتیا جاران سه‌ره و هنده‌ک جاران ژ دیارکه‌ر برپاری ل سه‌ر بکارهینانا نفشی دده‌ت بۆ ده‌ستنیشانکرن و ب نفشکرنا گرییی، ئەڤ چه‌نده دبیته تایبه‌تمه‌ندییه‌کا رسته‌سازی د زمانیدا.

ئەڤ ڤه‌کۆلینه ل دوێڤ پێبازا په‌سنی شروڤه‌کاری هاتییه ئەنجامدانی و گرنکیا ئەڤی ڤه‌کۆلینی ئەوه، گۆه‌را به‌هدینی و هه‌ورامی ژ ئەوان گۆه‌رین زمانی کوردینه، کو بکارهینانا نفشی پێزمانی وه‌ک تایبه‌تمه‌ندییه‌کا رسته‌سازی د پیکهاتا گرییا ناڤیا هه‌ر دوو گۆه‌رانه‌دا هه‌یه و ڤوله‌کی به‌رچاڤ و کارتیکه‌ر د هه‌ر دۆخه‌کی پێزمانیدا دگێریت.

ئارمانجا سه‌ره‌کیا ئەڤی ڤه‌کۆلینی دیارکرنا لایه‌نی وه‌که‌ڤی و ژه‌ه‌ڤجوداییا هه‌بوونا نفشی و ئەگه‌ری گوه‌روپنا ڤۆرم و جه‌ی هاتنا ئەوان نیشانه‌یان د دۆخین جودایین پیکهاتا گرییا ناڤیا سادها به‌رفه‌ه‌کریدايه، ژ گرنگترین پرسیارین ڤه‌کۆلینی ئەڤه‌نه: ئەری د کیژ گۆه‌ریدا نیشانه‌یا نفشی د دۆخه‌کی دیارکریدا پتر ژ ڤۆرمه‌کی هه‌یه؟ ئەری که‌تیگوری و تایبه‌تمه‌ندییا پێزمانیا کیژ پیکهاتین گرییی پتر کارتیکنی ل سه‌ر جوړی نفشی (نێرین، مێین) د گرییدا هه‌یه؟

په‌ڤین کلیل: نفش، دۆخ، گری، به‌هدینی و هه‌ورامی.

سنوور و کهرهستهیی ڤه کۆلینی: سنووری ڤه کۆلینی مۆرڤۆسینتاکسه و کهرهستهیی ڤه کۆلینی ژ ئاخفتنن پۆژانهیا ئاخفتنکهرین گۆڤهرا هه ورامی و به هیدنی ئه وین د نوکه دا دژین، هاتینه وهرگرتنی.

پێبازا ڤه کۆلینی: پێبازا وهسفی - شروڤه کاری پێبازه کا گونجایه بۆ ئه ڤی ڤه کۆلینی، کو نمونه ل بهر پۆشنایا ئه ڤی پێبازی هاتینه شروڤه کرن.

گرنگیا ڤه کۆلینی: گرنگیا ئه ڤی ڤه کۆلینی ئه وه، گۆڤهرا به هیدنی و هه ورامی ژ ئه وان گۆڤه رین زمانی کوردینه، کو بکارهینا نفشی ریزمانی وه ک تایبه تمه ندییه کا رسته سازی د پیکهاتا گرینا ناڤیا هه ر دوو گۆڤه راندا هه یه و پۆله کی به رچاڤ و کارتیکه ر د هه ر دۆخه کی ریزمانیدا دگێریت.

ئارمانجا ڤه کۆلینی: ئارمانجا سه ره کییا ئه ڤی ڤه کۆلینی دیارکرن لایه نی وه که ڤی و ژهه ڤجوداییا هه بوونا نفشی و ئه گه ری گوهرپینا فۆرم و جهی هاتنا ئه وان نیشانه یان د دۆخین جودایین پیکهاتا گرینا ناڤیا ساده یا به رفه هکریا یه و نیشاندانا نفشی گرینا ناڤیا ساده یا (به رفه هکری) ل دویڤ نفشی پیکهاتنه رین گری (سه ره یی، دیارکه ر) یی د هه ر دوو گۆڤه رین به هیدنی و هه ورامیا زمانی کوردی د هه ر چوار دۆخین ریزمانی یین (خسته سه ر، تیان، ئاماژه یی، گازیکرن) بخوه ڤه دگريت، هه روه سا سه لماندن و شروڤه کرنا نفشی ئه وان گرینین ناڤیین ساده ل دویڤ پێبازا وهسفی یا شروڤه کاری.

پرسیارین ڤه کۆلینی:

- ۱- ئه ری نفشی ریزمانیی ناڤین بیگیانان د هه ر دوو گۆڤه راندا ئیک دگرن؟
 - ۲- ئه ری سه ره و دیارکه ر د کیژ دۆخیدا و کهنگی دبه نه پیکه ری ده ستنیشانکرن فۆرمی نیشانه یا نفشی د پیکهاتا گرینا ناڤیا ساده دا؟
 - ۳- ئه ری که تیگوری و تایبه تمه ندییا ریزمانیا کیژ پیکهاتین گریی پتر کارتیکرنی ل سه ر جوړی نفشی (نیرین، مین) د گرییدا هه یه؟ دیسان ئه ری جهی هاتنا نیشانه یا نفشی د پیکهاتا گرینا ناڤیا ساده دا جیگیره و نه گوهرپه یان ل گۆره یی جوړ و تایبه تمه ندیین که تیگوریین سه ره یی و دیارکه ری و دۆخان ده یته گوهرپینی؟
 - ۴- ئه ری د کیژ گۆڤه ریدا نیشانه یا نفشی د دۆخه کی دیارکریا پتر ژ فۆرمه کی هه یه؟ بۆ؟
- ته وه رین ڤه کۆلینی: ڤه کۆلین ب گشتی ژبلی پیشه کی و ئه نجام و لیسته یا ژیده ران ژ سی ته وه ران پیکه یته، ته وه ری ئیکی بریتییه ژ چه مک و پیتاسه و جوړین نفشی، ته وه ری دووی تایبه ته ب په یوه ندییا نفشی ریزمانی ب دۆخانڤه د پیکهاتا گرینا ناڤیا ساده یا به رفه هکریا گۆڤهرا به هیدنی و هه ورامیدا، ته وه ری سیی ژی بریتییه ژ هه ڤه رکرنا نفشی ل سه ر پیکهاتا گرینا ناڤیا ساده د ناڤهرا (گۆڤهرا به هیدنی و هه ورامی) یا زمانی کوردیدا.

1- تەوهری ئیک: نفس: چەمک و پێناسە و جۆر:

1-1- **نفس ژلای تیکە و زاراڤیڤە:** نفس ب شیوەیەکی گشتی هەم ژلای بایۆلۆجییڤە، هەم ژلای زمانانیڤە گرنە و تیکەهەکی دوو پەهەندیە و ب دوو زانستان و بیاڤانڤە گرێدایە، لەوێ تیکەهە و جۆرین نفسی دێ ژلای هەر دوو پەهەندانڤە وەرگرن، هەرودەها ژبو ژهەڤجوداکرنی دڤیت ژلای زاراڤەسازییڤەژی بو نفس و جۆرین نفسی زاراڤین جودا د هەر دوو زانستان و بیاڤاندا بکاربەئین و گرنگیی پێدەین، داکو ب پیکا بکارهینانا هەر زاراڤەکی تیکەهە بیاڤی ئەوی زانستی پەیوەندیدار بەیڤە دەستنیشانکرنی و تەڤلیهەڤیی پەیدا نەکەن.

ل بەری باسی تیکەهە و جۆرین نفسی زایەندەیی بکەین، دێ ل دەستپیکێ ئاماژەیی ب زاراڤین کو د ئەڤی بیاڤیدا بکاردهین، دەین، زاراڤی (sex) د زمانی ئینگلیزیدا و د زمانی عەرەبیدا (جنس الحقیقی) بەرامبەری نفسی زایەندەیی یان سروشتی یان بایۆلۆجی د زمانی کوردیدا بکاردهیت، بو جۆرین نفسی زایەندەیی د زمانی ئینگلیزیدا زاراڤین (male, female) و د زمانی عەرەبیدا (ذکر، انثی) (محمد، 2007: 39) و د زمانی کوردیدا (نیر، مێ) بکاردهیت.

نفس ژلای سروشت و لۆجیکێڤە ژیان و بوونە، هەمی گیاندارین (مروڤ، گیانەوهران) جیهانی بو سەر دوو نفسان (نیر و مێ) هاتینە دابەشکرنی، ئەڤ جیاوازییە ژ دبیته نفسی زایەندەیی، کەواتە نفسی زایەندەیی بریتیە ژ جیاوازیی کەلتووری و دەروونی و پۆلینەکا جڤاکیە و ب رەڤتارین دیارکریین مروڤیڤە گرێدایە (کمال و عبدالحمید: 2022: 105)، ئانکو نفسی زایەندەیی "پەیوەستە بە ریککەوتی بایۆلۆژی بوونەوەرەکانەو، کە بەهۆی جیاوازیی نیر و مێی بایۆلۆژییەو دەست دەبن" (مەرووف: 2018: 184)، ئەڤ نفشە تیکەهەکی نەگۆهۆرە و د هەمی زماناندا ژلای لۆجیکێڤە سیمایین واتایین نفسی (نیر، مێ) وەکەڤن، چونکی سیمایین زکماکینە، بو نموونە:

1- مەت + مێ

2- مام + نیر

3- مروڤ +/- نیر

هەر وەکو نموونەیین سەری دیار پەیڤا (مەت) ئاماژەیی ب مروڤەکا مێ و (مام) ئاماژەیی ب مروڤەکی نیر دکەت، بەلێ پەیڤا (مروڤ) ژلای نفسی زایەندەییڤە ئاماژەیی ب هەر دوو نفسان دکەت، کەواتە زانینا نفسی زایەندەیی پەیوەندی ب لای واتایا ناڤان (گیانداران) ب خوەڤە هەیه.

نفس ژلای زمانیکە د زمانی ئینگلیزیدا بو نفسی زاراڤی (gender) و بو جۆرین ئەوی (masculine, feminine)، د زمانی عەرەبیدا زاراڤی (جنس لغوي، مجازی) و بو جۆرین ئەوی (مذکر، مؤنث) بکارهاتینە (محمد، 2007: 39)، د زمانی کوردیدا زاراڤین نفسی پیزمانی یان جیندەر و پەگەز ژ بکاردهیت، بەلێ بو جۆرین ئەوی هەر زاراڤین (نیر، مێ) وەکی زایەندەیی

بکاردهین، له‌وړا باشتهر بۆ جوړین نفشی ریزمانیژی زاراځین جودا ژ بیاځی زایه‌نده‌یی هه‌بیت، چونکی هه‌ر زاراځین (نیر و می) د پیکهاتا ناځین گیانه‌وه‌راند ژی بکاردهین، کو ئەف ناځه بۆ جوداکرنا نفشی زایه‌نده‌یی گیانه‌وه‌ران (میکه‌و یان که‌وا می و که‌وی نیرا نیره‌که‌و، هرچی نیر و هرچا می،...) بکار دهیت (نامیدی، ۱۹۸۷، ۱۶۵-۱۶۶)، ژبه‌رهنډی بۆ جوړین نفشین ریزمانی ئەم زاراځین (نیرین، مین) بۆ ناځین کو ئاماژه‌یی دده‌نه نیربوان و میبوان ناځین گیانداران و بیگیانان (ناری، نازهنین، باژیر، په‌رتووک،...) په‌سه‌ندتر دینین.

نفش‌ژی د زمانیدا ئیک ژ ریکین پۆلینکرنا ناځانه، ئەو ناځ ئاماژه‌یی ب ناځی که‌سه‌کی تایبته دکه‌ت و د هه‌مان ده‌میدا نیرین و مینا ناځانژی دیار دکه‌ت (کمال و عبدالحمید، ۲۰۲۲: ۱۰۵-۱۰۶).

د زمانیدا دیارکرنا جیاوازییا نفشی ریزمانییی ناځان (نیرین، مین) ب هاریکاریا نیشانه‌یا ریزمانی خوه‌یا دبیت، ئەف جیاوازییه هه‌رده‌م ل سه‌ر بنه‌مای بایولوجی نینه، به‌لکو ئەف جیاوازه ژ لای ریزمانیقه‌یه، چونکی ژبلی ئەوان ناځین زایه‌نده‌یا ئەوان دیارن، یین بی زایه‌نده ژی دشین نفشی ریزمانی وه‌رگرن، له‌وړا ب شیوه‌یه‌کی گشتی نفشی ریزمانی ژ بی زایه‌نده‌یی گشتگیرتره، دی شین بیژین، کو نفشی ریزمانی سیسته‌مه‌که ل گهل ناځان دهیته بکارهینان.

نفشی ریزمانی گریدایه ب مژارا ئەفی فه‌کولینیقه، له‌وړا ئەف جوړی نفشی دی که‌ښته به‌ر تیشکین ئەفی فه‌کولینی.

۱-۲-نفشی ریزمانی: نفشی ریزمانی ئەو بار و په‌وشا ریزمانییه، ئەوی نیرین و مینا ناځین که‌سان و تشتان ژ لای ریزمانیقه دده‌ته دیارکرنا، د زمانیدا نفش بابه‌ته‌کی نوی نینه، به‌لکو هه‌ر ژ که‌ښ (ریزمانا که‌ښ) دا گرنگی و ئاماژه‌یی هاتییه‌دانی و دیارده‌یه‌کا زمانی یا په‌سه‌نه و نفش تاییه‌تمه‌ندییه‌کا بۆماوه‌ییا ناځیه.

نفش بواره‌کی ریزمانییی چالاکه و د ناځ هنده‌ک زماناندا دبیته هۆکاره‌کی سه‌ره‌کی ژبۆ ژئیکجوداکرن و پۆلینکرنا ناځان، کو ریزه‌یا ئەوی چالاکیی ژ زمانه‌کی بۆ ئیکی دی ل دویف سروشت و بارین ئەوی زمانی جیاوازه، به‌لی د هنده‌ک زمانین دیترا ئەف ژیکجوداکرنه نینه، په‌یوه‌ندییا نفشی ریزمانی ب زمانین هندوئه‌وپۆپیقه د دوو سیسته‌ماندا هاتییه دیارکرنا:

۱-سیسته‌می دوو نفشی.

۲-سیسته‌می سی نفشی.

ژ هه‌بوانا دوو سیسته‌مین جودا خوه‌یا دبیت، کو د مالباتا زمانین هندوئه‌وپۆپیدا شیوه و ژماره‌یا نفشی وه‌که‌ه‌ف نینه، زمانین فره‌نسی، ئیسپانی، ئیتالی و کوردی ئەو زمانین، کو ناځان لسه‌ر بنه‌مای هه‌بوانا سیسته‌می دوو نفشی (نیرین و مین) پارقه‌دکه‌ن (محمد، ۲۰۰۷: ۳۷-۳۸)، هه‌روه‌ا "له زمانه‌کانی لاتینی و گریکی کون و ئەلمانی و پووسیدا، سی په‌گه‌ز هه‌ن. (نیرینه،

ناوه‌پراست، مێینه). له ئینگلیزیدا په‌گه‌ز نیه، به‌لام پاشماوه‌ی له (He) و (She) دا دیاره‌" (حسه‌ین، 2008: 81).

هه‌ر وه‌کی له‌ سه‌ری ئاماژه‌ پێ هاتییه‌دانی، کو زمانی کوردی ژ هه‌بوونا سیسته‌می
نفشی قه‌ده‌ر نینه و نیشانه‌یا نفشی وه‌ک مۆرفیمه‌کا به‌ندا پێزمانی یا تایبته‌ ب ناڤانه‌ ده‌رده‌که‌فیت،
هه‌م له‌ گه‌ل ناڤین، کو نفشین زایه‌نده‌یی ئه‌وان دیارن (کو، کچ، برا، خویشک و...)، ده‌رده‌که‌فیت:
ه-ا-کوپی⁽¹⁾ ته

ب-کچا ته

د نمونه‌یین (ه-ا، ب) دا هه‌ر دوو جوړین نفشی چ یی زایه‌نده‌یی (نیر، می) د ناڤین (کو،
کچ) دا و چ یی پێزمانی (نیرین، مین) د نیشانه‌یین (ی، ا) دا پارستینه و له‌ گه‌ل ئیکودوو هاتینه. هه‌م
له‌ گه‌ل ناڤین (به‌ر، دار، ده‌ست، دیوار، ...) کو نفشی زایه‌نده‌یی نینه، ده‌یت و ده‌قی په‌وشیدا ته‌نها
نفشی پێزمانی (ی، ا) ب ریکا نیشانه‌یی وه‌کی نمونه‌یین (ه-ا، ب) دیار دبیت:

ه-ا-به‌ری مه‌زن

ب-دارا بلند

هه‌روه‌سا له‌ گه‌ل ئه‌وان ناڤین، کو بو هه‌ر دوو نفشان ده‌ینه‌ بکاره‌ینانی، ئه‌جا ئه‌ف ناڤه
یان گشتی (مامۆستا، قوتابی، مروف و...) یان تایبته‌ی (هۆزان، دلمان، ژقان و...) بن، زانینا نفشی
زایه‌نده‌یی ناڤین ئه‌وان که‌سان بریاری له‌سه‌ر ده‌ستنیشانکرنا جوړی نیشانه‌یا نفشی یی ئه‌وان
ناڤان دده‌ت، یان به‌روفاژی ئه‌گه‌ر نفشی زایه‌نده‌یی ناڤین که‌سان دیار نه‌بیت، نیشانه‌یا نفشی
پێزمانی بریاری له‌ سه‌ر نفشی زایه‌نده‌یی ئه‌وان ناڤان دده‌ت، د نمونه‌یین (ه-ا، 7-ا) دا
ناڤین (مامۆستا، نوژدار) ئاماژه‌یی ب نیربوونا ناڤین ده‌ستشانکری ده‌کهن و ب هاریکارییا نیشانه‌یا
نفشییا (ی) هاتینه‌ نواندن، به‌لی هه‌مان ناڤ د نمونه‌یین (ه-ا، 7-ب) دا مینه و ب ریکا نیشانه‌یا
نفشییا (ا) هاتینه‌ دیارکرنی:

ه-ا-مامۆستایا بابته‌ی (نیر)

ب-مامۆستایا بابته‌ی (می)

ه-ا-نوژداری زیره‌ک (نیر)

ب-نوژدارا زیره‌ک (می)

که‌واته هه‌ر دوو جوړین نفشان (زایه‌نده‌یی، پێزمانی) د نمونه‌یین سه‌ریدا ته‌واوکه‌رین
هه‌قدوونه، مه‌رجی هاتنا هه‌ر ئیک ژ ئه‌وان نفشان بو نفشی دی قه‌ده‌که‌ریت.

ئه‌ف نیشانه‌یی هه‌قه‌دم له‌ گه‌ل خویاکرنا نفشی پێزمانیی ناڤین گیاندار و بیگیانان کت (تاک) بوونا
ئه‌وان ناڤان ژ لای ژماره‌یه‌که‌ وه‌کی نمونه‌یین (ه، 6 و 7) ده‌ستشان ده‌کته‌.

زمانی کوردی ژ ئهوان زمانانه، کو نقش تیدا چالاکه و پۆلی خو دبینیت، ب تایبته تی د گوڤهرا بههدینیا زاری سهری و گوڤهرا ههورامیا زاری گۆراند، چونکی د ئهقان ههر دوو گوڤهرا نفاش خوه د قالبی نیشانهیهکا مؤرفولوجیدا دبینیت، کو ئارمانج ژئ نیشاندان و گرنگیدانه ب جورین نفشی ریزمانی د دوخین ریزمانیین جودادا، کهواته نفش د ههر دوو گوڤهرا نفاستی رستهسازیییدا گهلهک چالاکه و بهایهکی تایبته ددهته ئه و پیکهینیی رستهسازی ئهوی دگهلهدا دهیت، بهلی خالا گرنگ ئهوه، کو نفشی ریزمانیی هندهک نافین بیگیان د ههر دوو گوڤهرا وهککهف نینه و بهروفاژی ئیکن، بو پهیقا (پوژ) د گوڤهرا بههدینیدا مینیه و د گوڤهرا ههورامیدا (پو) نیرینه، چونکی نفشی ریزمانی تایبتهمندییهکا زکماکی و بنهرهتییی نافی نینه:

8- پوژا دریت

9- پوی دریت

۱-۳- گرییا نافیا سادها بهرفرههکری و پیکهینین ئهوی: گرییا نافیا سادها بهرفرههکری "ئه و جوره گریانه دهگریتهوه، که له سهرهیهک و دیارخهریک، یان زیاتر له دیارخهریکی لهگهلهدا دهبیت" (فهراهادی: 2013: 13)، سهره و دیارکه پیکهینیی ئهفی جورئ گریینیه، ناف دبیته سهره و ژ پیکهینیی دهستههلاتداره و پولهکی گرنگ د پیکهاتا گریینیدا دبینیت و دبیته پشکداربووی سهرهکی د گرییا نافیدا (مهعرووف: 2018: 24). سهره لدویف بارودوخین تایبته و پیدفی دیارکهرهک یان چهند دیارکهرهکان وهردگریت (قادر، 2009: 14) و دیارکهری ژ پیکهینیی ئهفی گرییه، ههبوونا ئاقان ههر دوو پیکهینان د گریین نافیدا دوو تایبتهمندییین ریزمانی ددهتی، بو نمونه یا ئیکی سادهبوونا ئهفی گرییی ژبه ر ژمارهیا پشکداریا سهرهیه، نهک دیارکهری، چونکی پیدقییه ژمارهیا سهره ی ئیک بیت، بهلی یا دووی ههبوونا دیارکهرهکی یان چهند دیارکهرا ن ئهفی گرییی بهرفرهه دکهت و ژ جورئ گرییا ناوک جودادکته، کهواته ههر ئیکی ژ ئهوان بهایهکی خوه د گرییا نافیا سادها بهرفرههکریدا هیه.

دیارکه ر ب گشتی دابهشی سهر دوو جوران (بهری سهرهیی، پشتی سهرهیی) دبن، ئه و دیارکه رین، کو بو مژارا فهکولینی گونجاینه، دیارکه رین پشتی سهرهینه، چونکی ئهف دیارکه ره ب ریکا نیشانهیا نفشی ریزمانی ل سهر سهرهیی زیده دبن و هاتنا ئهفی نیشانهیی پهیوهندی ب نفشی سهرهیهفه هیه و پهیوهندییهکا رستهسازیا بهیز د ناقبهرا پیکهینین ئهفی جورئ گرییی دروست دکهن.

نیشانهیا نفشی پشتی ناقان دهیت، ئهفجا ئه و ناف پۆلی پیکهینیی سهرهیی یان دیارکهری ببینیت.

۲- تهوهرئ دووی: پهیوهندییا نفشی ریزمانی ب دوخانفه د پیکهاتا گرییا نافیا سادها بهرفرههکریا گوڤهرا بههدینی و ههورامیدا^(۲): ههبوونا نفشی ریزمانی دگهل ناف و جهناقاندا د

بار و پهوشین جودایین زمانیدا دبیته نه‌گهری په‌یدابوونا دۆخین جودا، دۆخ ئه‌و که‌تیگورییا ریژمانیه، کو پۆلی د دیارکرنا په‌یوه‌ندییا په‌یقان و ریژبوونا ئه‌وان د چوارچوڤه‌یی رسته‌ییدا دگیتیت (Crystal, 2003:63)، نه‌گهر پیکهاتا گرییا ناڤیا ساده د گوڤه‌رین به‌هیدینی و هه‌ورامیدا وهرگرین، نیشانه‌یین نفشی ئه‌وی په‌یوه‌ندییا ریژمانیا د ناڤه‌را پیکه‌یتین (سه‌ره و دیارکه‌ر)یدا و ریژه‌ندییا ئه‌وان د گرییدا ده‌ستنیشان دکه‌ت، فۆرم و جهی هاتنا ئه‌قان نیشانه‌یان ل دویف ئه‌وی په‌یوه‌ندییا ریژمانی و ریژبوونا پیکه‌یتین گرییان ده‌ینه گوهورینی، ئه‌و گوهورینی، کو ب سه‌ر ناڤیدا ژبه‌ر گوهورینا ئه‌رکی رسته‌سازیدا ده‌یت، دبیته دۆخی ریژمانی (مه‌حوی و ئه‌وانیت، ۲۰۱۰:۲۹) دۆخ گریدایه ب ئه‌وان نیشانه‌یین، کو ل گهل گرییان ده‌ین و تایبه‌تمه‌ندیین مۆرفۆلۆجی ده‌خشنی (Chomsky, 1981:6)، له‌ورا دی شین د پیکهاتا گرییا ناڤیا ساده‌یا به‌رفره‌هکریدا ئه‌قان دۆخان ده‌ستنیشانکه‌ین:

۱-۲- دۆخی خسته‌سه‌ری: ب شیوه‌یه‌کی گشتی خسته‌سه‌ر په‌یوه‌ندییه‌کا ریژمانی دروست دکه‌ت و د هندک باراندا په‌یوه‌ندییا ئه‌فی دۆخی ل سه‌ر بنه‌مای هه‌یی (Crystal, 2003:200)، یانژی پۆلی خوه‌دی (خاوه‌نداریی) د گرییدا دبیتیت (Trask 1996:118)، هه‌روه‌ها پروسه‌یا خسته‌ه‌ری دۆخه‌کی ریژمانی ده‌ته گرییا ناڤی و په‌یوه‌ندییه‌کا رسته‌سازی د ناڤه‌را سه‌ره‌ی و دیارکه‌راندا ریکدیخت و جهی هاتنا ئه‌فی نیشانه‌یی د پیکهاتا گرییا ناڤیا ساده‌یا به‌رفره‌هکریدا پشتی سه‌ره‌یه، که‌واته د ناڤه‌را سه‌ره‌یی و دیارکه‌ریدا، یان د ناڤه‌را دیارکه‌ران ب خوه‌دا ده‌یت، که‌واته هه‌رده‌م ل ناڤه‌ندا گریاندا ده‌یت و دبیته نه‌گهری به‌رفره‌هکرنا گریی.

۱-۱-۲- دۆخی خسته‌سه‌ری د گوڤه‌را به‌هیدیندا:

نیشانه‌یا (ی) بۆ نفشی نیرین و (ا) بۆ نفشی مین بۆ ئه‌فی دۆخی ده‌ینه بکاره‌ینانی، چ سه‌ره ناڤی گشتی (کو، کچ، چیا، گول و ...) خوه نه‌گهر نیشانه‌یا نه‌یاسینیژی (کو، کچ، کچه‌ک، چیا، ک، گوله‌ک و ...) لکه‌لدا بیت یان ناڤی تایبه‌تی (لاوه‌ند، ئاران، لاڤا، نازدار و ...) بیت:

۱- نه‌گهر دیارکه‌ر ناڤ (گشتی و تایبه‌تی) بیت: د ئه‌فی باریدا دیارکه‌رژی وه‌کو سه‌ره‌یی ناڤی گشتی یان تایبه‌تی بیت، نیشانه‌یین مین و نیرین یا ئه‌فی دۆخی ل دویف نفشی سه‌ره‌یی ده‌ینه گوهورینی، چونکی "سه‌ره ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر که‌رسته شوینکه‌وتوه‌کانی خویه‌وه هه‌یه" (عه‌بدولپه‌حمان: 2015: 5) و نفشی ناڤین دیارکه‌ران د نمونه‌یین ل خوار (۱۱، ۱۲) کارتیکنی ل سه‌ر نیشانه‌یا ئه‌فی دۆخی نینه: (۳)

۱۱- آ- کوپی باژیری

ب- کچا باژیری

پ- کوپه‌کی باژیری

ج- کچه‌کا باژیری

۱۲-آ- لاوهندی ئازادی

ب- پرهوشهنا ئازادی

۲- ئه‌گەر دیارکەر جهناف بیت:

مه‌به‌ست ژێ جهنافی، جهنافی سهربخوه ده‌سته‌یا (منامه، ته‌ا هه‌وه، ئه‌وی ا ی ا ئه‌وان) ه،
جهنافی خوه‌یی:

۱۳-آ- ده‌ستی ته

ب- په‌رتووکیا خوه

۳- ئه‌گەر دیارکەر هه‌قالناف بیت:

ئهو هه‌قالنافین، کو دبنه دیارکهرین پشتی سهره‌یی، هه‌قالناف (په‌سنی، پله‌یا به‌راورد، پرس و
ژماره‌یا ریک‌خستی) نه، هه‌رده‌م ئهو نیشانه‌یا نفشییا، کو د ناڤه‌را سهره‌یی و ئه‌قان دیارکهراندا
ده‌یت، ل دویف نفشی سهره‌یی ده‌یت و هه‌قالنافی چ کارتیکرن ل سهر ئه‌فی دۆخی نینه:

۱۳- ئالانی زیره‌ک

۱۴- خالا گرنگتر

16- ته‌له‌فونا چاوا

17- وانه‌یا ماموستایی

۲-۱-۲- دۆخی خستنه‌سهری د گوڤه‌را هه‌ورامیدا: دۆخی خستنه‌سهری ئه‌فی گوڤه‌ری
تایبه‌تمه‌ندییا خوه هه‌یه، ئه‌ف تایبه‌تمه‌ندییه ب هه‌بوونا چه‌ندین نیشانه‌یان قه‌دگه‌ریت، کو ئه‌ف
هه‌ر دوو نیشانه (و/ و، ه) بو هه‌ر دوو نفشان (نیرین، مین) و نیشانه‌یین (ی، ی) هه‌ر ئیک بو
نفشه‌کی جودا (ی) بو نیرین و (ی) بو مین بکارده‌یت، ئه‌فی چه‌ندی په‌یوه‌ندی ب جوړی سهره
و دیارکهرانقه هه‌یه:

۱- ئه‌گەر سهره ناڤی گشتی بیت:

أ- دیارکەر ناڤه‌کی تایبه‌تی یان گشتی یان جهناف بیت:

نیشانه‌یا (و/ و) بو هه‌ر دوو نفشان ده‌یته بکاره‌ینانی (فرج: 2007: 13)، جیاوازییا نفشی کارتیکرنی
ل سهر پرۆسه‌یا خستنه‌سهری د ئه‌فی باریدا نینه:

۱۸-آ- کوپ و ئازادی (مه‌مه‌د و عه‌زیز: 2023: 3)

ب- کوپو ئاڤی

۱۹-آ- کناچو نه‌وزادی

ب- کناچو ئاڤی

ب- دیارکەر هه‌قالناڤ بیت:

ئه‌گەر دیارکەر هه‌قالناڤ (په‌سنی یان پله‌یا به‌راورد یان پرس و ژماره‌یا پیکه‌ستی) بیت، هاتنا هه‌قالناڤی کارتیکنی ل سهر گوهورپنا فورمی نیشانه‌یا نفشی دۆخی خسته‌سه‌ری هه‌یه، بۆ ناڤی نیرین (ی) و بۆ یی مین (ئ) ده‌یت:

٢١-أ شه‌وی سیاوه پۆی سیاوه

ب- زارۆله‌ی زهریفته‌ر زارۆلی زهریفته‌ره

٢-١-٢-٢-ئه‌گەر سه‌ره‌ ناڤه‌کی گشتی یی ناسیار یان نه‌ناسیار بیت:

د ئه‌ڤی باریدا نیشانه‌یا نیاسینی (ه‌که،ه‌ک) و نه‌نیاسینی (یو- نیر، یڤه - می) ل گه‌ل ناڤی گشتی ده‌یت و کارتیکنی ل سهر گوهورپنا فورمی نیشانه‌یا نفشی د ئه‌ڤی دۆخیدا هه‌یه:

آ- ئه‌گەر دیارکەر ناڤ (گشتی، تایبه‌تی) یان جه‌ناڤ بیت، ل ئه‌وی ده‌می نیشانه‌یا (و/و) وه‌کو خسته‌سه‌ری ده‌یت به‌کاره‌ینانی:

٢٢- آ- کوره‌کی ئازادی،

ب- کوره‌کی ئاڤی،

پ - کناچه‌کی ئازادی،

٢٣- آ- کوره‌کی شیلانی،

ب- کوره‌کی ئاڤی،

پ- کناچه‌کی شیلانی،

ب- دیارکەر هه‌قالناڤ بیت:

ههر وه‌کو د گریین ل خوارێ دیاره، کو نیشانه‌یا دۆخی خسته‌سه‌ری بۆ نفشی نیرین و مین (ه) د ناڤه‌را سه‌ره‌یی و دیارکه‌ریدا هاتییه، هه‌روه‌ها نیشانه‌کانی نیاسینی و نه‌نیاسینی دچیته‌ پشتی هه‌قالناڤی:

٢٤- وه‌رگه‌ گولانه‌که‌ Ø،

٢٥- کته‌ گولانه‌کی (کتی^(٤) گولانه‌کی)

٢٦- کوره‌ زیره‌کی Ø،

٢٧ ژه‌نه‌ زیره‌کی Ø،

٢-٢- دۆخی تیان: جوهره‌کی دیی دۆخییه، کو ل گه‌ل هاتنا نیشانه‌یا ئه‌ڤی دۆخی گرییا ناڤی باراپتر ل دوماهییا گریی ده‌یت و دبیته‌ خودان سنووره‌کی گرتی و دبیته‌ پیکر بۆ به‌رفره‌هکرنا گریی، که‌واته‌ پشتی ئه‌وی چ پیکه‌ین (که‌ره‌سته) ل سهر گریی زیده‌نابن. ئه‌ڤ تایبه‌تمه‌ندییه ئه‌ڤی دۆخی

ژ یی خستنه سهری جودادکەت، پێزبەندییا ئەفی نیشانهیی پشتی سهرهیی یان دیارکهری (نافی) یه و دبیتە پیکهینی گرییی و پۆلی دیارکهری دبیت.

۲-۲-۱- دۆخی تیان د گوڤهرا بههیدیندا: نیشانهیین نفشی نترین (ی) و یی مین (ئ) د پیکهاتا گرییا ناڤیا سادها بهرفرههکریا دهیت، بهلی ئەف نیشانهیا مهج نینه، ل داوییا هه می گرییان بهیت، جهی هاتنا ئەفی نیشانهیی یان ل داوییا سهرهیی یان دیارکهری دهیت، بهلی ل گهل هه می دیارکهران ده رناکه قیت:

۱- ل داوییا سهرهیی: ئەگەر پیکهاتا گرییا سادها ناڤی ژ دوو پیکهینان پیکبهیت، سهره ناڤی تایبهتی یان گشتی یان جهناف بیت، د ئەفی رهوشیدا هاتنا نیشانهیا نفشی پشتی سهرهیی (ژیلا، وار و ئەو) بهیت، د ئەفی رهوشیدا دبیتە دیارکهری بخورتیی (ی و ئ) ناڤی، وهکو نمونهیین (ا-ب: ۲۹، ۱۲۸):

۲۸-۱- ده رگه هی بگره.

ب- واری وانه خواند.

پ- ئەوی وینه ک گرت.

۲۹-۱- زانکویی بریاره ک ده رکر.

ب- ژیلای ئامان شیشتن.

پ- ئەوی پیشوازی ل مه کر.

۲- ل داوییا دیارکهری: هاتن و نه هاتنا نیشانهیا نفشی یا ئەفی دۆخی جوړی که تیگورییا دیارکهری بریار ل سهر ددهت:

آ- ئەگەر دیارکهر ژ که تیگورییا ناڤی و جهنافی بیت، د ئەفی باریدا جهی نیشانهیا نفشی ل داوییا ناڤی و جهنافی دهیت، ههروهه ئیک ژ تایبهتمه ندییین ئەقان دیارکهران ئەوه، کو دقیت نیشانهیه کا دی ژ ی یا نفشی ل گوڤهیی نفشی دیارکهری (ی، ئ) وهک نمونهیین (۳۰-ا، ۳۱-ا، ۳۲-ا) ل گرییی بهیت، ب شیوهیه کی بخورتیه و دبیتە پیکهینی بخورتی و پۆلی دیارکهری دبیت (عه بوزهید و عه لی: ۲۰۱۹: ۱۱۲)، چونکی ب لادانا ئەفی نیشانهیی دبیتە ئەگهری نه پیزمانییبوونا ئەقان گرییان (۳۰-ب، ۳۱-ب، ۳۲-ب):

۳۰- آ- کوڤی نه سرینی

ب- * کوڤی نه سرین

۳۱- آ- پلانا دلشادی

ب- * پلانا دلشاد

۳۲- آ- نه خشه یا ئەوی

ب- *نهخشه یا ئه و

ب- ئه گهر كه تیگوریا دیارکهری هه قالناف ببیت، دیارکهر چ نیشانه یین نفشی ل داویا گریی وهرناگریت:

33- دهیکا دلسۆز

۲-۲-۲- دۆخی تیان د گوڤه را هه ورامیدا: ئه ف دۆخه ب چهند شیوه یان ل دویف بار و چه وانیا هاتنا پیکه یین گریی بۆ ههر نفشه کی نیشانه یه کا تایبه ت نینه، به لکو وه کی ئاماژه پیهاته دانی تایبه تمه ندیا پیکه ی و په یوه ندیا رسته سازی د ناقبه را پیکه یان بریار ل سهر هاتنا ئه وان نیشانه یان (ه، ی، ئ) دده ت، نیشانه یا ئه فی دۆخی لدویف جوړی كه تیگوریا سهره یی یان دیارکهری، هه روه ها جوړی خستنه سه ریژی هه رده م ل داویا گریی دهیت:

۲-۲-۲-۱- جوړی سهره یی: د ئه فی رهوشیدا ئه ف نیشانه وه ک دیارکهری ب خوړتی پۆلی دبینیت و ل گهره یی کاتیگوریا فهره نگیا سهره یی دهیته گوهورینی:

آ- ئه گهر سهره ناقه کی گشتی یان تایبه تی بیت، ئه وی ده می نیشانه یا نفشی نیرین (ه) و بۆ یا مین (ه) یه:

34- أ- کوره که Ø سه یاره ش ئاسا. (کوړکی ترومبیل کړی)

ب- کارزان Ø نانش وارد. (کارزانی نان خوار)

35- أ- شیلانیه وانه ش نؤیست. (شیلانی وانه نفیسی)

ب- ئه گهر سهره ناقی گشتیی ناسیار و نه ناسیار بیت، بۆ نفشی نیرین نیشانه یا (Ø) وه کو نمونه یین (36- ا و ب)، به لی بۆ نفشی مین یا ئه فی دۆخی ل گهل ناقی ناسیار نیشانه (ئ/ ی) و ل گهل ناقی نه ناسیار نیشانه یا (ه) دهین:

36- أ- پیاکه Ø (ئه وی زه لامی)

ب- پیی Ø (زه لامه ک)

37- أ مامو Ø (ئه وی مامی)

ب- مامایی Øه / مامی Øه (مه مه د: 1998: 37)

پ- ئه گهر سهره جهناف بیت، نیشانه یا (Ø) بۆ نفشی نیرین و نیشانه یا (ه) بۆ نفشی مین دهیته بکارهینانی:

38- ئا Ø ئاما. (ئه و نیر) هات

39- ئا Øه لوا. (ئه و م) چوو

۲-۲-۲- کارتیکرنا دۆخی خستنه سه ری ل سهر دۆخی تیان: نیشانه یا دۆخی خستنه سه ری (و/ و، ی، ا، ه) کارتیکرنا ل سهر ده ستنیشانکرنا فوړمی نیشانه یا نفشی ریزمانیا دۆخی تیان هه یه:

١-خستنه سەرا ب ڕیکا نیشانه‌یا(و/ و) ده‌یتە سازکرنی:

جوړی دیارکەری کارتیکرنی ل سەر گوھوړپنا فوړمی نیشانه‌یین نفشی ئەفی دوخی دکەت، ب شیوەیی(ی،ئ،ه) د پیکهاتا گرتیا ناڤیدا ده‌ین:

أ-ئەگەر دیارکەر ناڤه‌کی تایبەتی بیت، نیشانه‌یا نفشی نیرین(ی) و نیشانه‌یا نفشی مین(ئ)یە:

40- زاروڵو کاروانی (زاروکی کاروانی)

41- زاروڵو نەسرینی (زاروکا نەسرینی)

ب- ئەگەر دیارکەری پشستی سەرەیی جەناڤ بیت، ل ئەوی دەمی نیشانه‌یا نفشی نیرین(ه) و نیشانه‌یا نفشی مین(ه^ه)ی دەیتە بکارهینان:

42- کوپ و ناڤی ئاما. (کوپر ئەوی هات)

43- ئیمە یانە و ناڤیما وەشکەرد. (مە خانیی ئەوی ئاڤاکر)

٢- خستنه سەرا ب ڕیکا نیشانه‌یین(ی،ئ و ه) ده‌یتە سازکرنی: د ئەفی جوړی خستنه سەریدا دیارکەر هەڤالناڤه، بەلی جوړ و تایبەتمەندییا کە تیگورییا سەرەیی دبیتە ئەگەری دەرکەڤتتا نیشانه‌یین نفشی(ه،ئ،ه) ب ئەفی شیوەیی:

١- ئەگەر سەرە ناڤی گشتی یان تایبەتی یان جەناڤ بیت، نیشانه‌یا نفشی نیرین(ه) و مین(ئ)ی ل داوییا گری دەیت:

44- آ-قوتایی زیرەک (قوتایی زیرەک)

ب- نەوزادی زیرەک (نەوزادی زیرەک)

پ- ناڤی زیرەک (ئەوی زیرەک)

ت- ژەنی زیرەکی (ژنا زیرەک)

٢- ئەگەر سەرە ناڤی گشتیی ناسیار بیت، نیشانه‌یا نفشی نیرین(ه) و بو یی مین(ئ)هەر دی چیتە دوماهییا گرییی و ل دویڤ نیشانه‌یا نیاسینیرا دەیت:

45- قوتایی زیرەکە (ئەو قوتایی زیرەک)

46- قوتایی زیرەکە (ئەو قوتایی زیرەک)

٣- ئەگەر سەرە ناڤه‌کی گشتیی نەناسیار بیت، د ئەفی رەوشیدا نیشانه‌یا نفشی نیرین دی هەر وەکو هەر دوو خالین سەرە (ه) مینیت و یا نفشی مین دی بیتە(ه):

47- قوتایی زیرەکی (قوتایی زیرەک)

48- قوتایی زیرەکی (قوتایی زیرەک)

٢-٣- دۆخی ئاماژەیی: د ئەقی دۆخیدا سەرە نیشانەیا نفشی پێزمانی وەردگری، دەمی کو هەقالناقی ئاماژەیی بۆ نێزیک و دور د پیکهاتا ئەوی گرییدا هەبیت، لەوێ ب دۆخی ئاماژەیی هاتییه ناقرنی، پێزبەندییا ئەقی نیشانەیی پستی سەرەیی یان دیارکەری(ناق) دەیت و دبیتە پیکهینی گرییی و رۆلی دیارکەری دبیت، هەر وەکو نیشانەیا دۆخی تیان سنووری گرییی دادخیت:

٢-٣-١- دۆخی ئاماژەیی د گوڤهرا بەهیدیندا: نیشانەیی نفشی پێزمانی(ا) بۆ مین و (ئ) بۆ نیرین د ئەقی دۆخیدا ب تنی ل گەل هەقالناقی ئاماژەیی بۆ دورییبی دەیتە بکارهینانی، ئەف نیشانە وەک فۆرم وەک یین دۆخی خستەسەرینە، بەلی هەردەم ل گرییی دەیت و دبیتە پیکهینی(دیارکەر) گرییا ناقی، ب هاتنا ئەقی نیشانەیا نفشی دبیت گری ب کیمیفە ژ سێ پیکهینان (سەرەیهک و دوو دیارکەران) پیکهیت:

49- ئەو سەربازی هە

50- ئەو کچا هە

دیسان ئەگەر هەقالناق د پیکهاتا گرییدا هەبیت، نیشانەیا نفشی دچیتە سەر هەقالناقی، کو ب ئەقی تایبەتمەندیی ژ دۆخی تیان دەیتە جوداقرنی:

51- ئەو سەربازی زیرەکی هە

52- ئەو کچا شرینا هە

د نموونەیی(٤٩، ٥٠، ٥١، و ٥٢)دا هەم نیشانەیی نفشی یین دۆخی خستەسەری و هەم یین دۆخی ئاماژەیی وەکو فۆرم وەکەف، بەلی ل گۆرەیی جەئ هاتنا ئەوان، ئەرکی پێزمانیی ئەوان ژ هەقجودانە.

٢-٣-٢- دۆخی ئاماژەیی د گوڤهرا هەورامیدا: ئەف دۆخە د گوڤهرا هەورامیدا د باری بکارهینانا هەقالناقی ئاماژەیی بۆ دور و نێزیک دیاردبیت، کو د ئەقی باریدا نفشی نیرین(Ø) و مین(ئ) ب شیوەیهکی جیاواز و تایبەت ل دویف پیکهاتەیا گرییا ناقییا سادەیا بەرفەرەهکری دیاردبن. هەقالناقی ئاماژەیی بۆ تاکێ نیر و مینی نێزیک (ئا...) و بۆ تاکێ نیر و مینی دویر(ئی) ئی...ه، ئو\ و...ه(٦)یە:

١- ئەگەر سەرە ب فونیمە نەبزوین بدوماهی هاتبیت، نیشانەیا نفشی بۆ هەر دوو نشان د ئەقی گرییدا(Ø)یە:

53-أ- ئا کوڤ ه

ب- ئی/ ئی/ ئو کوڤ ه

54-أ- ئا ژەن ه

ب- ئی/ئی/ئوو ژهن $\emptyset$

۲- ئەگەر دویمایهیکا سهرهیی فونیمای بزوین بیت، ل ئهوی دهمی پاشپرتکا(ه) ناهیتته بکارهینان، دیسان نیشانهیا نفشی نیرین ب شیوهیی ($\emptyset$) و نیشانهیا نفشی مین ب شیوهیی (ئ) دهردهکتهیت:

55- أ- ئا پیا $\emptyset$

ب- ئی/ئی/ئوو پیا $\emptyset$

56- أ- ئا کناچی $\emptyset$

ب- ئی/ئی/ئوو کناچی $\emptyset$

۳- ئەگەر سهره ب ریکا ههقالناقهکی پهسنی بهیتته دیارکرنی، نیشانه یا ئهفی دۆخی بۆ نفشی نیرین($\emptyset$) و بۆیی مین(ئ) یه:

57- أ- ئا \ ئی کوره زیرهک $\emptyset$ ه،

ب- ئا پیا $\emptyset$ زیرهک $\emptyset$ ه،

58- أ- ئا \ ئی ژهنه زیرهکی،

ب- ئی/ئوو ژهنه زیرهکی $\emptyset$.

2-4- دۆخی گازیکرنی: ئه و دۆخی ریزمانیه، کو ناخی د باری گازیکرنیدا دیاردکهت، خالا گرنگ ئه وه، کو تهنها ناخین، کو نفشی زایهندی-ب گشتی ناخین مروّقان-هه نه، دکه قنه دۆخی گازیکرنی و ئه ف تایبه تمه ندیه ئه فی دۆخی ژ دۆخین دی جودادکهت، چونکی دۆخین دی(خستنه سهر، تیان و ئامازهیی) ژبلی ناخین، کو نفشین زایه ندیهی هه نه، لگه ل ناخین دیژی(ناخی بیگیان) دهین، له ورا دقیت د رسته ییدا ل گه ل کاری پێژه یا فه رمانی بکار بهیت، یانژی دقیت ئه و که سه ل ده ورو به رین ئاخفتنکه ری بیت، ئه فی دۆخی نیشانه یین تایبه ت ب خوه قه بۆ ههر دوو نفشان و ریزبه ندیا ئه فی نیشانه یی پشتی سهره یه و دبیه پیکه یینی گرییی و پۆلی دیارکه ری دبینیت، ههر وه کو نیشانه یا دۆخی تیان سنووری گرییی دادئخیت و ئیکسه ر پشتی سهره یی دهیت.

۲-۴-۱- دۆخی گازیکرنی د گوڤه را به هدینیدا: نیشانه یین دۆخی گازیکرنی بۆ نفشی مین(ئ) و بۆ نیرین(و) د پیکه اتا گرییا ناخیا ساهدا دهیت:

59- پۆژی وه ره،

60- پۆژی وه ره،

۲-۴-۲- دۆخی گازیکرنی د گوڤه را هه ورامیدا: ئه فی دۆخی ل گوڤه را هه ورامی نیشانه یین تایبه ت ب خو هه نه، کو بۆ نیرین(ه، $\emptyset$) و بۆ مین(ئ، $\emptyset$) یه، ب ریکا ئه فان نیشانه یان جیاوازی د ناخه را ناخین نیرین و میندا دهیتته کرنی:

۱-ئەگەر ناڧى گىشتى يان تايىبەتى بىت:

61- كۆرە بۆ،

62- مەتتە (مەتتە) بۆ،

۲-ئەگەر داوييا ناڧى، كو ئاماژەيى ب نەشسى نىرىن دكەت، فۆنيمىن بزوينىن (ه، و) ھاتىت، ل ئەوى دەمى مۆرفىما گازىكرنى دىتە (Ø):

63-أ- لالو Ø بۆ،

ب- تاتە Ø بۆ،

۴- ئەگەر داوييا ناڧى مەتتە، كو ئاماژەيى ب نەشسى نىرىن دكەت، فۆنيمىن نەبزوينىن (ا) بىت، ل ئەوى دەمى مۆرفىما گازىكرنى دىتە (Ø)، بەلى ئەگەر داوييا ناڧى فۆنيمىن بزوينىن (ه) بىت، د ئەوى بارىدا بزوينىن (ه) ژناڧ دچىت و راستەوخو مۆرفىما (ئ) يا بانگىكرنى دەيت:

64- ماما Ø بۆ،

65- كىناچى بۆ،

۳- تەوەرئ سىيى: ھەقبەركىرنا نەشسى ل سەر پىكھاتا گرىيا ناڧىيا سادە د ناڧبەرا (گۆڧەرا بەھدىنى و ھەورامى) يا زمانى كوردىدا:

۳-۱- جودامى د ناڧبەرا گۆڧەرا بەھدىنى و ھەورامىدا:

بۆ دەستىشانىكرنا لايەنى جودامىيا نىشانەيا نەشسى ژ لايى فۆرم و كارتىكرنا كەتىگورىيا پىكھىنى گرى و جەئ دەركەفتنى يى ھەر دۆخەكى ب شىوہەكى جودا د پىكھاتا گرىيا ناڧىيا سادەيا بەرفرەھكى يا ھەر گۆڧەرەكى دى ياركەين: ئىك: دۆخى خستەسەرى:

۱- گۆڧەرا بەھدىنى:

ب شىوہەكى گىشتى جۆر و تايىبەتمەندىيا سەرەيى(ناڧى) و دىاركەرى چ كارتىكرنى ل سەر گوھۆرىنا فۆرمىن نىشانەيا نەشسى نىرىن و مەتتە ناكەت، بەلى ب تى ل گۆڧەيى نەشسى سەرەيى نىشانەيا(ئ) بۆ نەشسى نىرىن و بۆ مەتتە(ا) دەيتە گوھۆرىنى.

ب- گۆڧەرا ھەورامى: د ھندەك باراندا بۆ ھەر دوو نەشان نىشانەيىن(و/، ھ) دەيتە، بەلى د ھندەك بارىن دىدا ب تى ل گۆڧەيى نەشسى سەرەيى نىنە، بەلكو ل گۆڧەيى جۆرى سەرەيى و دىاركەرى فۆرمى ئەڧى نىشانەيى د گۆڧەرا ھەورامىدا دەيتە گوھۆرىنى و ھەرسى فۆرم بۆ نىشانەيا نەشسى نىرىن (و، ھ، ي) و مەتتە(و، ھ، ئ) دەيتە بكارھىنانى:

۱- نیشانه‌یا خستنه‌سەر ب دوو فۆرمان (و/ و، ه) بۆ هەر دوو نفشان بێ جوداهی بکار ده‌یت، ئەف چەنده‌ژی بۆ هەبوونا تایبەتمەندییا ریزمانیا ناڤی و جوړی کەتیگورییا دیارکەری ڤه‌دگەریت:

۱- ئەگەر سەرە و دیارکەر ژێ هەمان کەتیگوریی (ناڤی گشتی و تایبەت یان جەناڤ) بن، نیشانه‌یا (و/ و) بۆ هەر دوو نفشان دیه‌یت.

۲- ئەگەر سەرە ناڤه‌کی گشتیی ناسیار و نه‌ناسیار بیت:

۱- دیارکەر ناڤی گشتی یان تایبەت یان جەناڤ بیت، نیشانه‌یا (و/ و) بۆ هەر دوو نفشان ده‌یت.
ب- دیارکەر ژ کەتیگورییا هەڤالناڤ بیت، نیشانه‌یا (ه) بۆ هەر دوو نفشان ده‌یت.

پ- نیشانه‌یا خستنه‌سەر ل گۆرەیی نفشی سەرەیی ئیک فۆرم هەیه، بۆ نفشی نیرین (ی) بۆ مین (ئ) ده‌یت، ئەگەر سەرە ناڤ (گشتی، تایبەت) یان جەناڤ بیت و دیارکەر هەڤالناڤ بیت.

دوو: دۆخی تیان:

۱- گۆڤه‌را به‌دینی: ئەگەر ئەف نیشانه‌یه ل پشتی سەرەیی (ناڤی گشتی و تایبەتی و جەناڤی) به‌یت، یانژی ل داویا دیارکەری (ناڤ، جەناڤ) به‌یت، د هەر دوو باراندا هەردەم جەئ ئەوی ل داویا گرێه و ئەڤی نیشانه‌یی بۆ هەر نفشه‌کی فۆرمه‌ک هەیه، (∅) بۆ نیرین و (ه) بۆ مین ده‌یتە بکارهینانی، به‌لێ ئەگەر دیارکەر هەڤالناڤ بیت، نیشانه‌یا ئەڤی دۆخی وەرناگریت.

2- گۆڤه‌را هەورامی: د گۆڤه‌را هەورامیدا دوو فۆرم بۆ نیشانه‌یا نفشی نیرین (ی، ∅) و بۆ مین مین سئ فۆرم (ئ، ه، ∅، ی) ده‌یتە بکارهینانی.

- ئەگەر نیشانه‌یا ئەڤی دۆخی ل گەل سەرەیی به‌یت:

۱- سەرە ناڤه‌کی گشتی یان جەناڤ بیت یان ناڤی تایبەتی بیت، ل ئەوی دەمی نیشانه‌یا (∅) بۆ نیرین و (ه) بۆ مین.

ب- ئەگەر سەرە ناڤه‌کی گشتی یی ناسیار بیت، ل ئەوی دەمی نیشانه‌یا (∅) بۆ نیرین و (ئ) بۆ مین ده‌یتە بکارهینانی.

۲- ئەگەر نیشانه‌یا ئەڤی دۆخی پشتی دیارکەری به‌یت:

۱- ئەگەر سەرە ناڤه‌کی گشتی یان تایبەتی بیت و دیارکەر جەناڤ بیت، ل ئەوی دەمی نیشانه‌یا (∅) بۆ نیرین و (ه، ی) بۆ مین ده‌یتە بکارهینانی.

۲- جوړین خستنه‌سەر: نیشانه‌یا ئەڤی دۆخی ل دویڤ ئەوی نیشانه‌یا خستنه‌سەر، کو د ناڤه‌را سەرەیی و دیارکەریدا هاتییه، کارتیکرنی ل سەر فۆرمی نیشانه‌یا نفشی دۆخی تیان دکەت:

۱- نیشانه‌یا خستنه‌سەر (و/ و):

١-ئەگەر سەرە ناڤەکی تایبەتی یان گشتی یان جێهناڤ بیت:

- ا- دیارکەر جێهناڤ بیت، ل ئەوی دەمی نیشانهیا ($\emptyset$) بۆ نۆرین و (ه) بۆ مۆین دەیتە بکارهینانی.
- ب- ئەگەر دیارکەر ناڤەکی تایبەتی بیت، نیشانهیا (ی) بۆ نۆرین و (ئ) بۆ مۆین دەیتە بکارهینانی.
- پ- ئەگەر دیارکەر ناڤەکی گشتی بیت، نیشانهیا ($\emptyset$) بۆ نۆرین و مۆین دەیتە بکارهینانی.
- ج- ئەگەر دیارکەر ناڤەکی گشتی یی ناسیار بیت، نیشانهیا ($\emptyset$) بۆ نۆرین و (ئ) بۆ مۆین دەیتە بکارهینانی، هەروەسا ئەگەر دیارکەر ناڤەکی گشتی یی نەناسیار بیت، ئەوی دەمی نیشانهیا ($\emptyset$) بۆ نۆرین و (ه) بۆ مۆین دەیتە بکارهینانی.

ب- نیشانهیا خستنهسەرا (ی، ئ، و) (ه): نیشانهیا دۆخی تیان د ئەقی باریدا ل داوییا هەڤالناڤی دەیت، کو ئەرکی دیارکەری دبینیت و ئەڤەژی بەروڤاژی گوڤەرا بەهیدینی، بەل ديسان جوړ و تایبەتمەندیین سەرەبی و خستنهسەرئ کارتیکرن ل سەر دەرکەفتنا فۆرمی نیشانهیا دۆخی تیان ($\emptyset$) و (ه) هەیه:

١- نیشانهیا نفشی نۆرین ($\emptyset$) و (ئ) بۆ مۆین: ئەگەر سەرە ناڤی گشتی (یان گشتیی ناسیارژی بیت) یان تایبەتی یان جێهناڤ بت و نیشانهیا خستنهسەرئ (ی، ئ، ه) بیت، ل ئەوی دەمی نیشانهیا دۆخی تیان بۆ نفشی نۆرین ($\emptyset$) و بۆ مۆین (ئ) دەیت.

٢- نیشانهیا نفشی ($\emptyset$) (ه): ئەگەر سەرە ناڤی گشتیی نەناسیار بیت، نیشانهیا دۆخی تیان ($\emptyset$) بۆ نفشی نۆرین و (ه) بۆ مۆین ل داوییا گرییی دەیت.

سی: دۆخی ئاماژەیی:

ا- گوڤەرا بەهیدینی: ئەڤ دۆخە ب تنی ل گەل هەڤالناڤی ئاماژەیی بۆ دووراتییی بکار دەیت، ئەگەر ببیتە دیارکەرئ بەری سەرەبی و دبیتە ئەگەرئ هاتنا نیشانهیا دۆخی ئاماژەیی وەک دیارکەرەکی ریزمانیی بخورتی، نیشانهیا ئەقی دۆخی ل گورەیی نفشی سەرەبی هەردەم دچیتە داوییا سەرەبی یان ئەگەر هەڤالناڤی پەسنی د گریییدا هەبیت، دئ چیتە داوییا هەڤالناڤی، د هەر دوو باراندا هەر ل داوییا گرییی دەیت.

ب- گوڤەرا هەورامی:

نیشانهیا دۆخی ئاماژەیی د ئەقی گوڤەریدا بەروڤاژی گوڤەرا بەهیدینی، ل گەل هەڤالناڤی ئاماژەیی بۆ نۆزیک و دوور دەیتە بکارهینانی و ئەڤ نیشانه هەردەم ل داوییا گرییی دەیت، نیشانهیا ئەقی دۆخی ژبلی کو ل گورەیی نفشی سەرەبی بۆ نفشی نۆرین ($\emptyset$) و بۆ نفشی مۆین ($\emptyset$)، ديسان ل دویڤ کارتیکرنا فۆنۆلوجییا ناڤی و هاتنا هەڤالناڤی پەسنی ژی دەیتە بکارهینانی:

١- ئەگەر پشتی سەرەبی بیت:

ب- دویمایهیا سهرهیی فونیمین نه بزوین بیت، ل ئهوی دهی بۆ ههردوو نشان نیشانهیا ($\emptyset$) دهیته بکارهینانی.

ب- دویمایهیا سهرهیی فونیمین بزوین بیت، ل ئهوی دهی نیشانهیا ($\emptyset$) بۆ نیرین و (ئ) بۆ مین دهیته بکارهینانی.

2- ئهگەر پشتی دیارکهری بیت: ههردیسان ئهگەر ل گهل سهرهیی ههقالناقی پهسنی وهک دیارکههر بهیت، ل ئهوی دهی نیشانهیا دۆخی ئاماژهیی دچیه داوییا دیارکهری، ههردیسانهیا ($\emptyset$) بۆ نیرین و (ئ) بۆ مین دهیته بکارهینانی، کهواته نیشانهیا ئهقی دۆخی بۆ نفشی نیرین ئیک فورم ($\emptyset$) هیه، ئهقجا چ ل گهل سهرهیی بهیت و کارتیکرنا فونولوجییا ناقی ل سهر ناکهت، یانژی ل گهل پیکهینی دیاکهری ههقالناقی پهسنی بهیت، بهروفاژی نفشی مینه کو د خالین سهریدا ب دوو فورمین ($\emptyset$)، (ئ) هاتینهدانی.

چوار: دۆخی گازیکرنی:

1- گوڤهرا بههدینی: نیشانهیا ئهقی دۆخی ل گۆرهیی نفشی سهرهیی بۆ نیرین فورمی (ئ) و مین (ا) ل داوییا گرییی، کهواته پشتی سهرهیی دهیت.

2- گوڤهرا ههورامی: نیشانهیا ئهقی دۆخی ل گۆرهیی نفشی سهرهیی و کارتیکرنا تایبهتمهندییا فونولوجییی نفشی نیرین ب دوو فورمان (ه، $\emptyset$) یی مینژی ب دوو فورمان (ئ، $\emptyset$) ل داوییا سهرهیی دهیت:

1- نیشانهیا (ه) بۆ نیرین دهیته بکارهینانی، ئهگەر داوییا سهرهیی فونیمین نه بزوین بیت، بهلی ئهگەر داوییا سهرهیی فونیمین بزوین یی وهکی (ه، ا، و) بن، ل ئهوی دهی نیشانهیا گازیکرنی ($\emptyset$) بۆ نیرین دهیته بکارهینانی.

ب- ههروهسا نیشانهیا (ئ) بۆ مینه، ئهگەر داوییا سهرهیی فونیمین نه بزوین یان بزوینا (ه) بیت، بهلی ئهگەر داوییا سهرهیی فونیمین بزوین (ا) بیت، ل ئهوی دهی نیشانهیا گازیکرنی بۆ مین ($\emptyset$) هیه، بۆنموونه: ئهڤا $\emptyset$ بۆ.

3-2- وهکهقی د ناڤهرا گوڤهرا بههدینی و ههورامیدا:

1- دۆخی خستهسهر: ئهگەر دیارکهری ناڤهکی گشتی بیت و دیارکههر ههقالناقی بیت، ل ئهوی دهی د ههردوو گوڤهرا نندا نفشی سهرهیی پۆلی سهرهکی ب نفشکرنا ناقی دبیینیت، کو د گوڤهرا بههدینیدا نیشانهیا نیرین (ئ) و مین (ا) هیه، ههروهسا د گوڤهرا ههورامیدا نیشانهیا نیرین (ی) و مین (ئ) هیه.

2- دۆخی تیان: د هەردوو گوڤەراندە دەمی سەرە ناڤەکی گشتی یان تاییەتی بیت، ئەوی دەمی نیشانەیا نێرین(ی) و نیشانەیا مێین(ئ) د گوڤەرا بەهیدنی و نیشانەیا نێرین(∅) و نیشانەیا مێین(ه) د گوڤەرا هەورامیدا دەیتە بکارهینانی، ڤیجا ئەگەر گری ژ دوو پیکهینان یان پتر ژ دوو پیکهینان پیکهاتبیت، کو هەردوو نیشانەیین نێرین و مێین دچنە سەر دیارکەرێ پشتی سەرەیی و ل دویڤ نفشی سەرەیی بو دۆخی تیان دەیتە بکارهینانی.

3- دۆخی ئاماژەیی: د هەردوو گوڤەراندە نیشانەیا نفشی بو ئەوی دۆخی بو دویراتیبی ریزبەندییا ئەوی دکەڤیتە دویماهییا گرییی، ڤیجا گری ب خو ژ دوو پیکهینان یان پتر پیکهاتبیت.

4- دۆخی گازیکرنی: د هەردوو گوڤەراندە نیشانەیا مێین(ئ) د گوڤەرا بەهیدنی و (ی) د گوڤەرا هەورامیدا بو دۆخی گازیکرنی دچینە سەر دویماهییا سەرەیی و دەرپرینی ژ ئەڤی دۆخی دکەت.

ئەنجام:

1- نیشانەیین نفشی یین خستەسەر د هەردوو گوڤەراندە جیاوازن، دگوڤەرا هەورامیدا هەرسێ نیشانەیین(و/، ه، ی/ئ) ل دویڤ شیوہ و چەوانییا پیکهینان گرییی(دیارکری و دیارکەری) دەیتە بکارهینان و ب تنی جوړی سییی وەکی نیشانەیین نفشی یین نێرین و مێین(ی، ئ) د دۆخی خستەسەریدا دەیتە بکارهینان، بەلێ د گوڤەرا بەهیدنییا ب تنی هەردوو نیشانەیین نێرین و مێین(ی، ا) د ئەڤی دۆخیدا بو هەمی شیوہیین پیکهینان گرییی رۆلی خستەسەرێ دبین، کەواتە نفش د گوڤەرا هەورامیدا چالاکتر و کاراتر و کاریگەرتەر د دۆخی خستەسەریدا دیاردبیت.

2- نیشانەیین نفشی یین نێرین (∅، ی) و مێین(ه، ئ) د دۆخی تیان د گوڤەرا هەورامیدا دەیتە بکارهینان، دەربارەیی نفشی نێرین، ئەگەر گری ژ دوو پیکهینان پیکهاتبیت و سەرە ناڤەکی کەسی بیت، نیشانەیا نفشی نێرین(∅) و ئەگەر سەرە ناڤەکی تاییەتی یان گشتی یی نێر بیت، نیشانەیا نفشی نێرین(ی) دەیتە بکارهینانی، دیسان ئەگەر پیکهینان گرییی پتر ژ دوو پیکهینان بن، ل ئەوی دەمی ب تنی نیشانەیا نفشی نێرین(ی) ل سەر دیارکەرێ پشتی سەرەیی دیاردبیت، هەروەسا دەربارەیی نیشانەیا نفشی مێین ئەگەر گری ژ دوو پیکهینان پیکهاتبیت و سەرە ناڤەکی کەسی بیت، نیشانەیا نفشی مێین(ه) و ئەگەر سەرە ناڤەکی تاییەتی یان گشتی یی نێر بیت، نیشانەیا نفشی نێرین(ئ) دەیتە بکارهینان، دیسان ئەگەر پیکهینان گرییی پتر ژ دوو پیکهینان بن، ل ئەوی دەمی ب تنی نیشانەیا نفشی نێرین(ئ) ل سەر دیارکەرێ پشتی سەرەیی دیاردبیت، تەنانەت کارتیکرنا نفشی د ئەڤی گوڤەریدا ل سەر دۆخین ریزمانی ب تنی ناکەت، بەلکو ل سەر فۆرمی ناسیاری و نەناسیاریی ژێ هەیه، بەلێ د گوڤەرا بەهیدنییا ب ئەڤی شیوہی نینە و د هەمی باراندە بو دۆخی تیان نیشانەیا نفشی نێرین (ی) و نیشانەیا نفشی مێین (ئ) یە.

3- نیشانه‌ی نَفشی یَن نَیَرین و مِیَن(Ø, ئ) بۆ دۆخی ئاماژەیی د گوڤه‌را هه‌ورامیدا ده‌ینه بکاره‌ینانی، ده‌می کو دویمه‌ییا ناڤی نَیَر یان مِی فونیمین نه‌بزوین بن، ل ئه‌وی ده‌می هه‌ردوو نیشانه‌یی، نَیَرین و مِیَن بۆ دۆخی ئاماژەیی (Ø)یه، هه‌روه‌سا ئه‌گه‌ر دویمه‌ییا ناڤی نَیَر یان مِی فونیمین بزوین بیت، ئه‌وی ده‌می نیشانه‌یا نَفشی نَیَرین(Ø) و یا مِیَن(ئ)یه بۆ دۆخی ئاماژەیی، به‌لی د گوڤه‌را به‌ه‌دینیدا ب گشتی هه‌رده‌م نیشانه‌یا نَفشی نَیَرین(ئ) و مِیَن(ا) بۆ دۆخی ئاماژەیی د هه‌می باراندا ده‌ینه بکاره‌ینانی.

4- نیشانه‌ی نَفشی نَیَرین و مِیَن د دۆخی گازیکرنیژیدا د هه‌ردوو گوڤه‌راندا جیاوازن، د گوڤه‌را هه‌ورامیدا نیشانه‌یا نَفشی نَیَرین(ه, Ø) و مِیَن(ئ, Ø) ه، ئه‌گه‌ر ناڤی نَیَرین دویمه‌ییا ئه‌وی بزوین(ا, ه, و) بیت، ئه‌وی ده‌می نیشانه‌یا نَفشی نَیَرین(Ø) ه و د هه‌می بارین دیترا نیشانه‌(ه, ه, ديسان ئه‌گه‌ر ناڤی مِیَن دویمه‌ییا ئه‌وی نه‌بزوین یان بزوینا (ه) بیت، ئه‌وی ده‌می نیشانه‌یا نَفشی مِیَن(ئ)یه، ئه‌گه‌ر دویمه‌ییا ناڤی مِیَن بزوینا (ا) بیت، نیشانه‌یا نَفشی مِیَن بۆ دۆخی گازیکرنی (Ø)ه، به‌لی د گوڤه‌را به‌ه‌دینیدا ب گشتی د هه‌می باراندا نیشانه‌یا نَفشی نَیَرین (و) و مِیَن(ئ) یه د دۆخی گازیکرنیدا.

په‌راویژ:

۱- د ئه‌ڤی ڤه‌کۆلینیدا نیشانه‌ی نَفشی کو هیل ل ژیر هاتینه کیشان، بۆ پتر دیارکرنیی،

ب تایبه‌تی بۆ دۆخین پِیژمانی، کو د ته‌وه‌ری دوویندا ئاماژە هاتییه پیکرنی.

۲- بۆ هینانا نمونه‌یان پتریا جاران پیکه‌ینین گرییی (سه‌ره و دیارکه‌ر) دوونن، به‌لی ل دویف پیدقیاتییی هنده‌ک جاران پتر ژ دوو دیارکه‌ران هاتینه.

۳- ئه‌گه‌ر ژماره‌یا دیارکه‌ران (ناڤی گشتی و ناڤی تایبه‌تی) ژ ئیکي پتر بیت، د ئه‌ڤی

په‌وشیدا نَفشی دیارکه‌ریژی کارتیکنی ل سه‌ر ئه‌ڤی دۆخی هه‌یه:

لاوه‌ندی نه‌سرینا ئازادی،

۴- فۆرمی نیشانه‌(ئ) بۆ نَفشی مِی د دۆخی خسته‌سه‌ری د هنده‌ک نمونه‌یاندا بکار

ده‌یت، به‌لی فۆرمی(ه) کاراته‌ره.

۵- ئه‌ڤ فۆرمی نیشانه‌یا مِیَن د دۆخی تیاندا کاراته‌ر و پِیژمانیتره‌ ژ(ی).

۶- هه‌ر دوو شیوه ده‌ینه بکاره‌ینانی (فه‌ره‌یدوون عب‌دول محه‌مه‌د، ۱۹۹۸).

لیستہ یا ژیدہ ران:

ب زمانی کوردی:

نیک: کتیب:

- 1- ئامىدى، صادق بهاءالدين (١٩٨٧)، رېزىمانا كوردى كرمانجى يا ژورى و ژيرى يا ههقبهركرى، دارشؤون الثقافية العامة، بهغدا.
- 2- فرج، جمال حبيب الله، (2007)، لهبابهت رېزمانى هوراميهوه، چاپخانهى پهيف.
- 3- فهراهدى، ساجيده عهبدوللا (2013)، ههندى لايهنى رستهسازى زمانى كوردى، چاپخانهى حاجى هاشم، ههولير.
- 4- قادر، سهباح رهشيد (2009)، ههندى لايهنى رېزمانى دهسهلات و بهستنهوه (GB) له زمانى كورديدا، چاپخانهى حاجى هاشم، ههولير.
- 5- مهحوى، محهمهد و ئهوانيتير (٢٠١٠)، هندیك لايهنى سىنتاكسى زمانى كوردى و عهرهبى، زانكوى سلیماني.

دوو: نامه‌ی زانکویی:

- 6- حسەین، ئازاد ئەحمەد(2008)، سیتتاکسی کرداری لیکدراو لە شیوەزاری ھەورامیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلیمانی.
- 7- عەبدولرەحمان، ڤیان بەکر(2015)، پارستە لە کوردیی ناوەرەستدا، نامەی ماستەر، کۆلیژی پەروەردە، زانکۆی سەلاحەددین، ھەولێر.
- 8- محەمەد، فەرەیدوون عەبدول(1998)، چەند لایەنیکیی رستەسازی زاری ھەورامی، نامەی دکتۆرا، کۆلێجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، ھەولێر.

سے: گوفار:

- 9- کمال، دیار علی و عبدالحمید، نجاته عبدالله(2022)، دۆخ له دیالیکتهکانی زمانی کوردی – باشوری کوردستان به نمونه، گوڤاری زانکو بۆ زانسته مرقایه تییهکان ، ژماره(1)، بهرگی (26) ، زانکویا سه لاهه ددین.
- 10-عهبوزهید، سانیا جهبار و علی، دلبرین عبدالله(۲۰۱۹)، هه مبه رکنا ریژه ندیا پیکهینن گرتیا ناڤیا سادها به رفره هکری د زمانی کوردی و تورکید، وهشا رۆژانین دوویه مین کونفرانسی زانسته به نفده وله تبه زانکویا نه ورور کولرا زمان.

11- محهمه، پۆكان عهبدوللا و عهزیز، سالم حهسهن(2023)، مۆرفیمهكانی دۆخ له زاری سهروو و شیوهزاری ههورامیدا، گوڤاری زانکۆی گهرمیان، ژ(2)، بهرگی(10)، زانکۆیا گهرمیان.

12- مهعرووف، عهبدولجهبار مستهفا(2018)، نیشانهکردنی سینتاکسییانه و توخمییانه له زمانی کوردییدا، گوڤاری زانکۆ بۆ زانسته مرقایهتییهکان، ژماره(6)، بهرگی(22)، زانکۆیا سهلاحهددین.

ب زمانی عهرهبی:

13- حکمت یونس محمد(2007)، قواعد اللغة الكردية (لهجة بهدینان)، ترجمة: متى فلیب البازی، دهزگههی سپیریژ یا چاپ و وهشانی، مطبعة حاجی هاشم- اربیل.

ب زمانی ئینگلیزی:

14- Crystal, (2003) ,A Dictionary of Linguistics and Phonetics: Oxford, Blackwell.

15 – Chomsky,N(1981), Lecture On Government and Binding, The Pisa Mouton Degrayter, New York.

16- Trask,R,L(1996), ,A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics, London, Routlege.

المخلص:

یرتبط الجنس عمومًا ببيولوجيا الحيوانات (ذكر، أنثى)، ولكن في اللغة يرتبط بالأسماء والضمائر. إنه نظام لغوي، ولكن ليست كل اللغات تتمتع بهذه الخاصية. اللغة الكردية هي إحدى تلك اللغات التي يأتي فيها التصريف النحوي (مذكر، مؤنث) مع أسماء الحيوانات وغير الحيوانات كعلامة نحوية. إن مقارنة الجنس في بنية العبارات الاسمية البسيطة في اللغة الكردية هي قضية مهمة ومؤثرة على المستوى النحوي، لأن الجنس يظهر في القواعد كرمز مع هياكل الأسماء، وفي بعض الحالات علاقة نحوية بين هياكل الأسماء فيما يتعلق بظهور الجنس وأنواع الجنس (ذكر، أنثى) في بنية عقدة الاسم البسيط، عادة ما يكون الرأس وأحيانًا يقرر المحدد استخدام الجنس من خلال تحديد العقدة وتصنيفها، تصبح هذه سمة نحوية للغة.

تم إجراء هذا البحث وفق منهج التحليل الدلالي وتكمن أهمية هذا البحث في أن البهدينى والهورامى من اللهجات فرعية اللغة الكردية التي تستخدم الجنس النحوي كسمة نحوية في بنية الجملة الاسمية في كلتا اللهجتين وهو ذو دلالة وتأثير في أي موقف نحوي.

الهدف الرئيسي من هذا البحث هو تحديد أوجه التشابه والاختلاف بين الجنسين وإمكانية تغيير شكل ومكان هذه العلامات في مواقف مختلفة من بنية الاسم البسيط الموسع هل يوجد أكثر من شكل؟ ما هي الفئة والخصائص النحوية للجملة التي لها التأثير الأكبر على نوع الجنس (ذكر، أنثى) في الجملة؟
الكلمات المفتاحية: الجنس، الموقف، العبارة، البهدينية، الهورامية.